

ועל כן אמר הש"י למשה 'רד' במעשה העגל, דנתנדה ונתרחק כדי שיצטרך גם הוא לישועה זו והתקרבות ועל ידי זה קירב גם כל ישראל עמו. וכן במרדכי היה התחלת קנאת המן בו אף שהגזירה על כל ישראל, רק כדי שעל ידי זה יהיה הוא ממשך ישועה לכל ישראל בזה' (דברי סופרים לר"צ הכהן, ל).

ותואמים הדברים עם פירוש הבעש"ט 'כל העולם ניוון בשביל חנינא בני' – שהצדיק הוא כמו שביל וצינור הממשיך נוזלים ושפע לעולם. וכיון ש'חנינא בני די לו בקב חרובין' ואינו נוטל לעצמו כלום יותר מהמוכרח, על כן הוא נעשה כצינור פתוח ונקי שכל העולם יכול ליוון באמצעותו. ע' 'שיחות מוסר' לגר"ח שמואלביץ יב תשל"ב יז תשל"ג.

ובזה פירשו (לקוטים יקרים ו ע"ד; אור תורה בחקותי; עבודת ישראל בלקוטים) מה שאמר רבי חנינא **כל העולם בנחת וחנינא בצער!**? – בתמיהה, מכך שנצטער בדבר ודאי ידע שאין אלו גשמי ברכה לגמרי שהרי הוא השביל שדרכו עובר השפע לכל ואי אפשר שכל העולם בנחת בזמן שחנינא בצער. וכן לבסוף כהגיע לביתו תמה להפך, כיצד אפשר שחנינא יהא בנחת וכל העולם בצער.

'כל העולם כולו ניוון בשביל חנינא בני' –

'... עוד יש לנו לדעת דהנך 'לא בזכותא תליא מלתא' (שאמרו בבני חיי ומוזני) – להיותם לזכאי מצד עצמו, אבל לאחרים יש מצד זכותם. וזהו שאמרו כל העולם כלו נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין, ודומה למה שאמרו (ברכות ה): אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין' (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א תט).

'... ורבי חנינא בן דוסא, לא תמצא בכל הש"ס הימנו שום הלכה זולת ההיא דאבות (ג) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, ובשאר מקומות ספוריו ממופתיו בתפלותיו – כי זה כל עסקו, ושרש נפשו בתורה הוא באותה מימרא דכל שיראת חטאו... – שזה היה הבליטה מנפשו ומורה על אותו דבר שאין החכמה העיקר רק היראת חטא צריך שיקדם, והמעשה יהיה מרובה, כי זה כל עסקו בתפלה שנקרא 'עבודה' ו'יראה'...' (מתוך צדקת הצדיק רי. וע"ע דובר צדק עמ' 42).

דף כה

'תנא, אף היא להביא מרדה נכנסה מפני שמלומדת בנסים'. מדת בטחון כזו, שבודאי יארע לה נס ויתמלא התנור לחמים, עד שבטבעיות הלכה להביא מרדה להוציאם, מדת בטחון כגון זו אינה יכולה לבוא על ידי הכרה שכלית בלבד. ההכרה השכלית עד כמה שתהא חזקה, אינה נמלטת מהרהורי הספקות, ואי אפשר לעולם להגיע על ידה לאותה פשטות מציאותית שהגיעה אליה צדקת זו. רק מי שבטחונו בטחון שבחוש, והוא חי בכל כחותיו והרגשותיו בבטחונו ובאמונתו, הוא המסוגל להגיע לכך שיהא הבטחון אצלו בלא צל של ספק. [וכעין זה מצינו לרבי יהודה בר' אילעאי (בנדרים מט: ובראשונים) שהגביה המחצלת והיה בטוח שימצא שם מעות בדרך נס] (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ טז תשל"ג).

'מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק'. ולמה הזכיר הדלקת השמן – כי רק על ידי שמכיר

ומזכיר שכן הטביע השי"ת בטבע השמן לדלוק, על ידי זה יוכל להמשיך שיאמר לחומץ וידלק. [ועל דרך שאמר רבנו הקדוש וצלה"ה, במה שמצינו באלישע ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל – ולמה הוצרך לקצוב עץ ולהשליך? כי רצה להזכיר שהטביע השי"ת בעץ שיצוף על פני המים ועל ידי זה השליך שיתן השי"ת טבע זה גם בברזל. ואלישע עשה זאת במעשה ורבי חנינא בן דוסא הזכיר זאת בפה].

ואצל רבי חנינא בן דוסא לא היה זה 'מעשה נסים', שאז בודאי לא היה רוצה ליהנות ממעשה נסים (כמו שאמרו לעיל), אלא כיון שהיה ברור לו שאין שום טבע והרגל רק מה שהשי"ת נותן בזה הטבע, והיה דומה לפניו מה ששמן דולק כמו שהיה חומץ דולק, ועל ידי שהזכיר בפיו שהשמן דולק במאמר ה', על ידי זה המשיך ההשפעה לחומץ שידלק (עפ"י פרי צדיק פסח לב. וע"ע: מחשבות חרוץ עמ' 16; פרי צדיק הנוכה יד; מכתב מאלהו ח"א עמ' 178 183 197).

ר' חנינא בן דוסא הו' ליה הנך עיזי, אמרו ליה: קא מפסדן. אמר: אי קא מפסדן ניכלינהו דובי ואי לא... – כי כאשר לב האדם מוזכך, אין קניניו יכולים להזיק לאחרים, שמדת טובו של אדם נמשכת ומתפשטת אף על כל קניניו, להיות בהם מידות טובות שלא יזיקו לשום אדם. [וזהו שאמרו (בברכות טז): עבדים ושפחות אין קורין אותן אבא פלוני או אמא פלונית, של בית רבן גמליאל היו קורין אותן משום דחשיבא – שמכח קדושת רבן גמליאל נתפשט טובו גם על קניניו] (עפ"י מי השלוח ח"א משפטים. ועע"ש בח"ב חיי שרה; בית יעקב הכולל ויקרא).

אמר לה מה שמך. אמרה ליה: איכו. אמר, איכו נימטו כשורין'. יש מעירים מכאן על מה שכתבו הפוסקים (מנהגי מהרי"ל ריש הל' שמחות; מגן אברהם קיט) שהמתפלל על חולה בפניו אין צריך לפרש את שמו בתפילתו, ואילו כאן (וע' לעיל כג סע"ב 'מה שמה חנה...') מצינו שהזכיר את שמה הגם שהתפלל בפניה (ע' ניצוצי זהר וישלח קסט. סק"ה; בן יהודע ומאור ישראל. וכן העיר במגדים חדשים ברכות לד: מכמה מקומות). ויש סוברים שאף על פי שאין צריך לפרש השם, כדאי הדבר (כן דייקו מהפרי-חדש קיט). ויש מחלקים בין תפילה על החולה ובין בקשת ברכה על נס, שבזה אף בפניו מזכירים את השם (כן מובא בספר מנחת נתן (ח"ב לקוטים א) בשם הגר"ח קניבסקי והגר"ד לנדו שליט"א, עע"ש. וכן הוא בהערות הגרצ"י לדעת כהן עמ' תמב-ג. וע"ש הסבר נוסף).

אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל'. נתבאר בב"ק עט.

אלעזר בני, ניהא לך דאפכיה לעלמא מרישא?! – כי העולם נברא בששת ימי בראשית בסדר מסוים הקבוע מראש, וכאשר נעשה נס היוצא מדרך הטבע, נשתנו סדרי בראשית מעיקרם, כאילו יש כאן בריה חדשה בעולם חדש (ע' שיחת מלאכי השרת עמ' 70).

יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסרי נהרוותא דמשחא אפרסמון'. תענוגי הריחות שבדברי רז"ל מרמזים על הנאות רוחניות שלעתיד לבוא דהיינו השגת האחדות והבנת הסודות שעתידי הקב"ה לגלותם (עפ"י שבט מוסר כו, טז).

ואפשר שמספר שלש עשרה שבכאן מרמז על היחוד, שהוא 'אחד' בגימטריא וגם 'אהבה' כידוע. ויש אומרים שהם י"ג מדרגות שבגן עדן [וכנגדם נזכרו י"ג פעמים 'גן' בפרשת בראשית. ולעומתם יש בגיהנם – י"ג פעמים 'אש'], ומקבילים ל"ג מדות הרחמים [וזוכים להם על ידי עסק התורה ב"ג מדות שהיא נדרשת] – ע' בראשית רבה סב, ב; ויקרא רבה כ, ב; רבנו בחיי ואתחנן ו, ד; מטה משה תד, צה; ראש אמנה לר"י אברבנאל סופ"י; מהרש"א; תקנת השבין עמ' 148; מגדים חדשים שבת קיט. בניהו.

'אמרי ליה ואנא מגברא דלית ליה בעינא' – בתמיהה, הלא ממי שהכל שלו אני מבקש, ובידו להספיק לו ולחבריו (עפ"י שפת אמת).

(ע"ב) 'לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו'. יש לתמוה, אם כן הרי רבי עקיבא גדול מרבי אליעזר בכך שהוא מעביר על מדותיו? וביאר הגר"י סלנטר: באמת לא היה הבדל בעצם המדות בין זה לזה, אלא רבי אליעזר היה מתלמידי בית שמאי (כמו שאמרו בירושלמי), הסוברים שדרך התורה היא כן, להתנהג בקפדנות, ואילו רבי עקיבא היה מתלמידי בית הלל שלדעתם דרך התורה להתנהג בענותנות, ולא היה זה גדול מזה [ולא היתה שום תביעה על רבי אליעזר כנגד מדותיו], ואף על פי כן רבי עקיבא נענה ולא רבי אליעזר, כיון שהקב"ה מתנהג עמו מדה כנגד מדה, וכיון שמעביר על מדותיו היה, נענה שלא משורת הדין (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ לח תשל"ב. [וע"ע משפט כהן צו]).
וראה הסבר נוסף בספר סידורו של שבת (עמ' 88), פרי צדיק (תצא טו), אוצר המלך לו:

'שבחו של צבור היכי דמי, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא'. 'פירושו, כטעם טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע – פירושו, 'קריאה' נקרא שקורא לחבירו שיענהו, ו'דבור' היינו שלא לצורך ענייה, רק מדבר לפניו כמו דברי תורה, וכן ספור שבחיו של מקום. וכאשר הש"י מתפאר בשבחן של ישראל לו, מדה כנגד מדה זהו שבחן של צבור, ואז הם דברים הפועלים, דהיינו שהשבח אינו בדרך ספור דברים לבד, שזה אינו אצל הש"י, כי בדבר ה' שמים נעשו ודבורו של הש"י חשוב מעשה, ומאחר ששבחו של מקום שהוא שבחן של צבור היינו דבורן של ציבור כאילו הוא דבורו של מקום והדבור פועל ישועות, כי דבור הש"י אינו מהשפה ולחוץ רק בכל העולמות, ובעולם העשייה הוא במעשה...'.
(מתוך צדקת הצדיק רלו. וע"ע: ליקוטי מאמרים עמ' 137)

דף כו

'שאני בני מחווא דשכיחי בהו שכרות'. לכאורה היה אפשר להם לדחות אמירת ההלל למחרת – ומכאן מוכח שאין עושים כן אלא אומרים אותו רק ביום התענית, כשירדו גשמים מחמת תפילתם, שנהפך להם אותו יום ליום טוב, אבל למחרת היום אין אומרים הלל הגדול [בין אם ירדו גשמים ביום התענית ובין אם ירדו למחרת] (עפ"י רא"ה; שו"ת הרשב"א תלג; שו"ת מהר"ם חלאה עג).
ואולם דעת הריטב"א שאם אי אפשר לומר את ההלל באותו יום – אומרים אותו למחרת. וכן אם ירדו גשמים למחרת – אומרים אותו. [ועוד כתב, כיון שאין מברכים על הלל זה, אין כאן חשש ברכה לבטלה ולכן אין לבטל את המנהג לאמרו].
עוד כתב הרשב"א (בתשובה קנב) שקרוב לומר שאפילו כבר קבלו עליהם תענית מבעוד יום, ובלייל התענית ירדו גשמים – אין אומרים הלל הגדול, שאין זו התחלת תענית.

– על מעמדם ואורח חייהם של בני מחווא, ע' במובא בשבת נט.

*

ולא נחבאת; בשדה הסמוכה לאגם (שהיא בטוחה שם) – אינה משולחת, בשדה שאינה סמוכה לאגם – משולחת. טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהם (וכל שכן כשלא אכלתם כלל. תוס') – משולחת [ובאגם, אבל שלא באגם אפילו רק רצה אחריהם – הרי זו משולחת כאמור]. אכלה שניהם – אינה משולחת. עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה – משולחת, ואפילו שלא בבנין קבוע בישוב אלא בכגון כוך קטן של ציידים. מעשה שגזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בערב הירדן. רבי יוסי אומר: לא על שאכלו אלא על שנראו (משנה יט.).

ג. חרב שאמרו, אין צריך לומר חרב שאינו של שלום אלא אפילו חרב של שלום (העוברת דרך אותה מלכות לילך להלחם במקום אחר) – מתריעים עליה.

ד. על פורעניות הבאות על הציבור או על היחיד, רשאי היחיד לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר: אינו רשאי (כשאין יכול לצער עצמו. תוס'), שמה יצטרך לבריות (שאינן בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו) ואין הבריות מרחמות עליו (ויהי האדם לנפש חיה – נשמה שנתתי בך, החיה. רב יהודה אמר רב). מהר"ן משמע שאף לרבי יוסי, מי שהוא עשיר שאינו צריך למעשה ידיו – מותר לו לסגף עצמו בתעניות (וע' חדושים ובאורים).

דף כה

- כח. א. עד מתי יהו הגשמים יורדים והצבור פוסקים מתעניתם?
 ב. היו מתענים וירדו גשמים הרבה – מתי פוסקים מתעניתם ומתי אין פוסקים?
 ג. היו מתענים וירדו גשמים – מהם אומרים?

א. עד מתי יהו הגשמים יורדים והצבור פוסקים מתעניתם? – כמלא ברך המחרישה (בעומק הקרקע). דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בקרקע חרבה (= קשה, שאין המים חודרים בה בנקל. ראשונים) – טפת. בבנינונית – טפחיים. בעבודה (= חרושה) – שלשה טפחים.

א. יש אומרים ששיעור זה זהה לשיעור שנאמר בברכת ההודאה על הגשמים 'משיצא חתן לקראת כלה' (עפ"י ראב"ד ורשב"א). ויש חולקים וסוברים ששיעור 'משיצא חתן' הוא פחות מזה, ועל כן יתכן מצב שמברכים על הגשם היורד ברכת ההודאה וממשיכים בתעניתם (עפ"י מהר"ם בן חביב – מובא בברכי יוסף תקעה. וכן משמע ברמ"א שם).

ב. יש אומרים שפסיקת התענית האמורה כאן, הכוונה להפסקת סדר התעניות, שני וחמשי ושני, ולא על הפסקת התענית באמצע היום. ולפירוש זה יתכן שמפסיקים התענית באמצע היום אף בכמות מועטת. ואולם מדברי השו"ע אין משמע כן (ע' בירור הלכה).

ב. היו מתענים וירדו להם גשמים; קודם הנץ החמה – לא ישלימו תעניתם. לאחר הנץ החמה – ישלימו. דברי רבי מאיר. רבי אליעזר אומר, וכן אמר רבי יהודה בברייתא, וכן הורה רבי אמי למעשה: ירדו קודם חצות – לא ישלימו. לאחר חצות (שכבר עבר זמן סעודה) – ישלימו. מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול. רבי יוסי אומר: קודם תשע שעות (שדרכם של בני מלכים לאכול באתה שעה) – לא ישלימו. לאחר תשעה שעות – ישלימו (שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה).

להלכה, ירדו עד חצות – לא ישלימו תעניתם. לאחר חצות – ישלימו.

ג. היו מתענים וירדו להם גשמים – אומרים הלל הגדול (הודו לה' כי טוב... וכתוב בו נתן לחם לכל בשר). ואין אומרים אותו אלא על נפש שבעה וכרס מלאה. ואולם במקום שהשכרות מצויה ועלולים לפשוע ולא לאמרו, יש להורות שם לומר הלל קודם אכילה ושתייה, כמו שהנהיג רב פפא בבית הכנסת של בית גובר במחוזא.

א. אין אומרים הלל הגדול אלא כשירדו גשמים לאחר שהתחילו להתענות, ובו ביום דוקא. ויש אומרים שניתן לאמרו [בדיעבד עכ"פ] אף למחרת (עפ"י ראשונים).

ועוד נחלקו הפוסקים כאשר ירדו גשמים לאחר חצות שמשלימים התענית, האם אומרים הלל הגדול בערב אם לאו (ע' או"ח תקעה, יא).

ב. בירושלמי מובאות דעות נוספות מהו הלל הגדול, ולהלכה נקט המגן-אברהם (ומשנ"ב) להתחיל משיר המעלות הנה ברכו את ה'... (פרק קלד), עד סוף פרק הודו לה' כי טוב (קלו).

פרק רביעי; דף כו

כט. א. באלו ימים נושאים כהנים כפיהם בכל התפלות שביום?

ב. מהן 'מעמדות' ומה טעם תקנו אותן?

ג. מה דין נשיאת כפים במנחה ובנעילה, בתענית ציבור?

א. לסתם מתניין, בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם בכל תפילות היום: בתעניות ובמעמדות [שחרית מנחה ונעילה] וביום הכפורים [שחרית מוסף מנחה ונעילה] – ואלו דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: אין כהנים נושאים כפיהם במנחה ובנעילה לעולם. ורבי יוסי אומר: במנחה אין נושאים בנעילה נושאים, וכדלהלן.

א. כתב הרש"ש [דלא כפשטות דברי רש"י והר"ן]: נראה שאף בראשי חדשים היו אנשי מעמד מתענים. וכן בתעניות ציבור – אם התחילו אין מפסיקין בר"ח, והרי פעמים נושאים כפיהם ארבע פעמים ביום אף בתעניות ובמעמדות.

ויש סוברים שבמעמדות היו מוסיפים תפילה אחת, והיא הנקראת במשנה תפילת מוסף (עפ"י ר"י מגאש; רמב"ם; וכן יש לדקדק מפר"ח), והרי יש ארבע תפילות שנושאים בהן כפים.

ב. עוד כתב הרש"ש: לכאורה משמע שאף בימי ראשון וששי שלא היו אנשי מעמד מתענים – נושאים כפיהם בכל התפלות, מפני שהיו עוסקים בתפילה ותחנונים ולא שכחא שכרות.

ב. הואיל ונאמר צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (שתהא שמירתכם עליו בשעת הקרבנות). רש"י זכחים יט., והרי התמיד קרבן של כל ישראל הוא, ואי אפשר שיהא קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, וגם אי אפשר שכל ישראל יהו עומדים בעזרה בשעת קרבן – לפיכך תקנו נביאים ראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו אלו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות, והם הנקראים אנשי מעמד. וחילקו אותם לעשרים וארבעה מעמדות כמנין משמרות כהונה ולויה.